

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

ОДЕЉЕЊЕ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ

ОДБОР ЗА ОНОМАСТИКУ

ОНОМАТОЛОШКИ ПРИЛОЗИ

VI

Примљено на II скупу Одељења језика и књижевности, од 2. прила 1985. године,
на основу реферата академика Павла Ивића, академика Фануле Папазоглу, дописног
члана Митра Пешикана и проф. др Љиљане Црепајац

Уређивачки одбор

академик Павле Ивић, академик Фанула Папазоглу, дописни план Митар Пешикан
и професор др Љиљана Црепајац

Главни уредник

ПАВЛЕ ИВИЋ

БЕОГРАД

1985

АЛЕКСАНДАР ЛОМА

ИЗ ТОПОНИМИЈЕ СРБИЈЕ

I

ВИДАН

Својевремено је П. Ивић указао на реч *виљед* у северозападној Србији као на последњи остатак употребе префикса *чу-* у штокавским говорима.¹ Овај прилог представља покушај идентификације још једне речи са префиксом *чу-* на истом подручју, речи која се, додуше, за разлику од назива *виљед*, није очувала у апелативној употреби, него само као топографско име, али у довољном броју случајева истоветне примене да би се могла утврдити њена првобитна називност, а самим тим и предложити за њу поуздана етимологија.

Реч гласи *Видан* и постоји данас искључиво као име извора у сливу Колубаре. Три су извора тога имена у Горњој Колубари (села Мрчићи² и Петница³, корито реке Граца⁴), а по један у Тамнави, код манастира Грабовца,⁵ и у Качеру, у селу Живковцима⁶. Нагласак и генитив су *Видан*, *Видана*⁷. Деминутив *Виданац* забележен је 1869. као име потеса где су два сељака из Мрчића имала њиву⁸. Љ. Павловић у свом делу

¹ *Einige Beiträge zur slavischen Etymologie und Wortgeographie*, 6. *vigled*, Die Welt der Slaven 1 (1956), 146—147.

² Љ. Павловић, *Колубара и Подгорина*, СЕЗ 8, Насеља 4 (1907), 379 и 809. Павловић бележи и један извор *Видан* у суседној Шушеоци (*op. cit.* стр. 1000), али ја 1978. бележећи за Ономастички одбор САНУ комплетну топонимију Шушеоке нисам чуо то име, и сва је прилика да је ту Павловић по други пут забележио мрчићи *Видан*, в. доле.

³ Забележио 1978. за Ономастички одбор САНУ.

⁴ Павловић, *op. cit.* 390, 566, 633.

⁵ Исти, *Антропогеографија ваљевске Тамнаве*, СЕЗ 18, Насеља 8 (1912), 104.

⁶ М. Јаћимовић, *Качерске лејенде*, Белановица 1978, 28.

⁷ Забележио 1978. за изворе у Мрчићима и Петници.

⁸ *Српске новине* од 3. VII 1869, број 82, 378 (погрешно одштампано и у *Rječn. JAZU* s. v. *Vidanac* наведено 388).

из 1907. не бележи тај назив, а ни ја га нисам 1978. затекао на терену, али постоји потес *Видинац* на међи Мрчића и Шушеоке, чије име народ изводи од имена извора *Видан* у Мрчићу⁹. Није искључено да је топоним *Виданац* крајем прошлог века преосмишљен у *Видинац*.

Хидроним *Видан* поклапа се са старим српским личним именом *Видан*, од корена који је у *видети*¹⁰; са друге стране, име извора *Видан* у Живковцима легенда доводи у везу са глаголом *видати*¹¹. Те сазвучности биле би од интереса за етимологију хидронима *Видан* да се ради о усамљеном случају; међутим, када се једна реч јавља на уско ограниченом подручју више пута, увек као име истоврсног објекта, онда се намеће претпоставка да је посредни назив управо за ту врсту објекта, другим речима, да је некада у сливу Колубаре постојао апелатив **видан* у значењу „извор”.

Полазећи у свом етимолошком разматрању од те вероватноће, увиђамо могућност да се претпостављени хидрографски апелатив **видан* схвати као морфолошка варијанта назива за извор *издан*, с обзиром на истозначност словенских префикаса *vy-* и *jъz-* > *из-*:

$$*jъz-dъbnъ = *vy-dъbnъ^{12}$$

Вероватна већ сама по себи, ова етимологија налази потпору у већ уоченом чувању префикса *vy-* у речи *виљед* < **vy-ględ* на истом подручју, које П. Ивић означава као северозападну Србију.¹³ Може се узети да сви примери речи *виљед* које даје *Речник САНУ* (s. v.) потичу из тог дела Србије, и да она другде није потврђена. Као назив два отвора на своду Мале пећине у селу Петници код Ваљева забележио ју је В. Карић,¹⁴ а као назив за отворе на наспрамним забатима старинских кућа

⁹ Љ. Павловић, *Колубара и Подборина*, 809. Нагласак и народну етимологију забележио сам 1978.

¹⁰ Милица Грковић, *Речник личних имена код Срба*, Београд 1977. s. v.

¹¹ Јаћимовић, I. с.

¹² За етимологију речи *издан* в. Р. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* I s. v. dno. Реч *издан* у значењу извора родом и нагласком одговара речи *видан*, -ана (Вук, *Рјечник* 1852. s. v.), уп. *Речник САНУ* s. v. где је дата акценатска варијанта *îздан* и назначено да та реч, али у другом значењу, може бити и женског рода (тј. *i-*основа); није речено, али се чини вероватним, да се силазно наглашава облик по *i-*промени.

¹³ *op. cit.* 146.

¹⁴ *Србија*, Београд 1887, стр. 648. Свакако ју је одатле преузео као крашки термин Ј. Цвијић, *Карсиј*, Београд 1895, 41—42, а њега наводи Ј. Ердџановић, *Сивара Црна Гора*, СЕЗ 39, Насеља 24 (1926), 506. Одредница „*Viględ* име otvoru u pećini kod sela Ribnice u valjevskom okrugu u Srbiji. S naznačenim akc. zabiljezio Pavlović” (*Рјечн. JAZU*) загонетна ми је.

потврђена је у Качеру¹⁵, посредно и у ваљевском крају¹⁶. Подручје речи *виљед*: ваљевска Колубара, Качер, поклапа се, дакле, са подручјем дистрибуције хидронима *Видан*: ваљевска Колубара, Качер, ваљевска Тамнава — и омеђено је сливом Колубаре. Карактеристично је да се у топонимији једног истога села, у Петници јужно од Ваљева, јављају обе те речи: *Видан* и *Виљеди* (в. горе).

Разматрајући дистрибуцију сл. **vy-glědъ* на ширем, општесловенском плану, треба да одмах на почетку поставимо једно ограничење: за закључак о прасродству са срп. *виљед* није довољна формална сводљивост на тај прајезички образац, него је нужно и исто специјализовано значење отвора за светлост, тј. прозора. У језицима где живи прасл. глагол **vy-glědati* (-*ěti*), он је могао у разна времена послужити као извор поствербала у општим значењима: чеш. *výhled*, слвч. *výhl'ad* „видик, поглед”, пољ. *wygląd*, блр. *вiл'яд* „изглед”. Нас занима подручје где се то опште поствербално значење конкретизовало у технички термин народног градитељства, или где је тај специфични назив, можда, настао независно од поствербала. Таква примена речи је, као уосталом и у нашем језику, по правилу застарела и дијалекатска:

- слвч. *výhl'ad* застар. „oblok, okno na streche”;¹⁷
- пољ. *wygląd* дијал. „male okienko (szczególnie w dachu);¹⁸
- укр. *вiл'яд* (*вил'ад*) дијал. „викно”.¹⁹

Даље стоје по значењу и образовању, тако да није извесно спадају ли овамо:

- кајк. *виљед* „огледало” (бедњанско наречје, у којем се реликтно чува глагол *виљедѣ* „изгледа”;²⁰
- чеш. *vyhlídka* „malé okénko (ve dveřích) samostatně se otvírající díl okenního křídla, spehyrka”.²¹

¹⁵ Милан Ракић, *Качер*, СЕЗ 6, Насеља 3 (1905), 760.

¹⁶ Први ју је забележио М. Ђ. Милићевић, *Неколико речи којих нема у Вукову Рјечнику*, Београд 1855, 5. На жалост, овај рад је у рукопису, који ми није доступан, те нисам могао проверити садржи ли сам извор напомену о крају где се реч говори, какву *Речник САНУ*, наводећи је одатле, не даје. Милићевић је родом из Рипња код Београда, а у младости је службовао и у Ваљеву (уп. његово аутобиографско дело *Успомене* 1831—1855, Београд 1952, стр. 165 ff). Реч *виљед* у значењу „забат” употребљава у преводу Игоових *Јадника*, Београд 1879—1886, књ. V 106 Мита Ракић, родом из ваљевске Мионице, а машински инжењер Св. Недељковић предлаже у својим *Прилозима за српску машинску терминологију* да се за нем. *Weichenturm* усвоји као српски назив *скрејнички виљед* (Српски технички лист 4 (1895), 93), који је, свакако, његова сопствена творевина.

¹⁷ *Slovník slovenského jazyka* V, Bratislava 1965, s. v.

¹⁸ *Słownik języka polskiego* X, Warszawa 1968, s. v.

¹⁹ Ф. Т. Жилко, *Нариси з диалектології української мови*, Київ 1955, 301.

²⁰ Skok, *Etimolog. rječn.* III s. v. vi-.

²¹ *Slovník spisovného jazyka českého* IV, Praha 1971, s. v. За *Výhled*, *Vyhlídká* у чешкој топонимији уп. А. Profous—J. Svoboda, *Místní jména v Čechách* IV (1957), 657.

Надамо се да ће се ова слика убудуће употпунити новим примерима и утаначити новим сазнањима. Оно што се већ сада може узети за поуздано, то су несумњиве севернословенске везе српскога *виїлед*, које сведоче о постојању, још у прасловенско доба, дијалекатског назива **vug-lędъ* „прозор”, испрва можда везаног за одређени тип куће. Према том сазнању, реч *виїлед* није настала у северозападној Србији, већ се у њој очувала као лексички архаизам, тако да она сама за себе не може бити доказ дужег живота префикса *vу-* у тамошњим говорима него на осталом штокавском подручју.

Другачије је са речју **vу-dъbnъ*. Ограничена на топонимију једног уског подручја које покрива слив реке Колубаре, она се, према нашем досадашњем увиду, не среће нигде другде у словенском свету. Реч **jъz-dъbnъ*, чијом је дублетом сматрамо, унета је, додуше, у речник прасловенског лексичког фонда Совјетске академије наука,²² али када се размотре за њу наведени примери, јасно је да је тај облик без суфикса у значењу „извор” само српскохрватски, и да се не може непосредно везати за друга тамо увршћена образовања и значења: сх. *изданак*, буг. *издѣнка* „исто”, пољ. дијал. *zdenki* „талог”, уп. рус. *йодонки* „исто”. Што се тиче увида у подручје и значење речи *издан* у српскохрватском језику, он нам је за сада ограничен на податке у другом издању *Вукова Рјечника*, где се за ову реч дају два значења, једно општије „место где вода из земље пишти” и друго, дијалекатски ограничено на Мачву, „извор”. Речник САНУ углавном остаје при тој слици.²³ Уза сав опрез, јер се дистрибуција ових речи не чини довољно испитана ни на српскохрватском, ни на општесловенском плану, суочавамо се са следећом ситуацијом: у сливу Колубаре апелатив *видан* „извор”, окамењен у топонимији; у Мачви, тј. на суседном подручју српске Посавине, реч *издан* са специфичним значењем, такође „извор”; етимолошки, обе речи су дублете са алтернацијом истозначних префикаса *vу-* < *ви-* и *jъz-* < *из-*: оне, очито, стоје у некој међусобној вези. Општије значење речи *издан* је „подводно тле”; намеће се претпоставка да је спецификацију значења на „извор” у Мачви усмерила сама природа тамошњег тла и вода, јер је то равница сличнија Панонији него осталој Србији. При свој усамљености у којој нам се, бар за сада, реч **видан* указује, можемо нагађати

²² *Этимологический словарь славянских языков IX*, Москва 1983, 25.

²³ Једини пример наведен за значење „извор” је из Slobodan Kovačević, *Prilog geografskoj terminologiji*, Наш језик 6 (1939), 122. Ковачевић је тај хидрографски термин црпао, по свој прилици, из Вукова *Рјечника*, уп. литературу коју наводи на стр. 125. Тиме остајемо на Мачви. Б. М. Николић, *Мачвански говор*, Српски дијалектолошки зборник 16 (1966), на стр. 239 ff даје само оне речи мачванског говора којих нема у *Вуковом Рјечнику*, те је тиме изостала провера значења *издан* „извор” које Вук наводи за Мачву. Занимљиво је присуство хидрографског назива **jъzdъbnъ* у старој словенској топонимији Бачке, не знамо, додуше, у ком значењу: *Izden*, забележено 155. (Д. Ј. Поповић, *Срби у Бачкој до краја осамнаестог века*, Посебна издања САНУ 193, Београд 1952, 101). Мађарско *e* за *ъ* сведочи да је име настало и од Словена преузето знатно пре сеоба турског времена, да припада, дакле, старијем словенском слоју у Панонији.

да је она настала као морфолошки дублет назива *издан* „извор” у неком архаичном говору на подручју слива Колубаре који је чувао префикс *ви-* < *ву-* као своју особеност према околним говорима са преовладалим *из-* < *јьз-*. Било како било, присуство назива **ву-дѣвнѣ* „извор” < *Видан* у сливу Колубаре приказује нам у другом светлу и чување прасл. **ву-гледѣ* > *вилед* „прозор” на истом подручју, доводећи га у несумњиву везу са дужим преживљењем *ву-* у неком древном говору тога краја, који та особина на јужнословенском плану повезује са западним говорима панонског обода.²⁴

Поставља се питање може ли се у топонимији северозападне Србије препознати још које име сложено са префиксом *ву-*? Будућа истраживања изнеће, можда, још понеки такав реликт на видело. За сада поменимо име брда у селу Ребељу у ваљ. Подгорини *Викалица*.²⁵ Оно се на штокавској равни лепо да протумачити као деминутив на *-ица* радне именице на *-ло* (< *дло*) од *викаџи*, отпр. „брдо с којег се довикује”. Међутим, с обзиром на реликтно присуство *ву-* у топонимији области, не бисмо смели унапред искључити везу са глаголом *ву-калити*,²⁶ која би имала неку потпору у чињеници да је Ребељ од давнина рударско насеље;²⁷ друга могућа *ву-*етимологија пошла би од чеш. *vykalý* pl. „измет”, уп. име засеоку у Босни *Викали* пл.,²⁸ првобитно, по свој прилици, погрдан родовски надимак, ономастички реликт чија објашњивост из чешког језика има извесну аналогију у везама типа *Краљуџи* у Босни: *Краљуџу* у Чешкој.²⁹ Име брда *Виоџиџи* у селу Стрмову у ужичком Подрињу³⁰ могло би се довести у везу са чеш., словч. *vyhostiti* „изгнати”, чеш. *vyhost*, *-i* m., словч. *vyhost*, *-i* f. 1) „изгнање”; 2) (у феудалном праву) „дозвола поданику да се одсели са поседа”,³¹ да није сазвучног топонима у Моравици *Виоџиџе* који је у дефтерима XV—XVI века забележен у облику *Вид(о)џиџе*;³² према томе, и подрински ороним пре би био

²⁴ За словеначки в. F. Miklosich, *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*, Wien 1886, 397; за чакавске и кајкавске говоре, Skok, *Etim. rječn.* III s. v. *vi-*.

²⁵ Љ. Павловић, *Колубара и Подгорина*, 915.

²⁶ Чеш. *vykaliti* (*Slovn. spis. jaz. čes.* IV s. v.); рус. *выкалить* (Даль, *Толковый словарь* I, s. v.).

²⁷ Павловић, *op. cit.* 917.

²⁸ *Rječnik JAZU* s. v.

²⁹ Уп. В. Скорић, *О географској номенклајтури Босне и Херцеговине*, Гласник Географског друштва 13 (1927), 35.

³⁰ Љ. Павловић, *Соколска нахија*, СЕЗ 46, Насеља 26 (1930), 424.

³¹ *Slovn. spis. jaz. čes.* IV s. v.; *Slovn. sloven. jaz.* V s. v.

³² О. Зиројевић, *Ужиче и његова нахија до 1683. год.* Рукопис у Историјском институту у Београду, стр. 25. И овим путем захваљујем се аутору, др Олги Зиројевић, што је била љубазна да ми пружи увид у овај свој још необјављен рад. Након предаје овога чланка у штампу појавили су се у три тома *Турски каласифарски јојиси неких њодручја зајадне Србије — XV и XVI век*, Чачак I 1984, II, III 1985, где приређивач А. С. Аличић чита три пута *Видоџиџа*, у пописима 1466, 1572. и једном *Видоџиџе*, у попису 1559/60. (I стр. 76, 492; III стр. 156, 352).

придев на -jъ од личног имена *Vid(o)gostъ*, уп. у топонимији сл. земаља: чеш. *Vidhošť*, *Vidhoštice*, пољ. *Wydgoszcz*, старолужичкосрпски *Widogosti*³³, можда и име старобосанске жупе *Vidgossa* (= *Видоушиа?*).³⁴

II

ДРИМОНИМИ НА -ЕТ У ЗАПАДНОЈ СРБИЈИ

У науци, нашој и страној, одавно је запажено присуство не малог броја влашких топонима на подручју западне Србије.¹

— *Мачкай*, село на Златибору²: рум. *măciusat*, од *măciusa* „штап, мотка”³;

— *Нејришори*, село у Доњем Драгачеву⁴: рум. *negru* < лат. *niger* „црн” + *-ișor*, деминутивни суфикс⁵, уп. у Румунији *Negrișori*⁶;

— *Кондришор*, шума у селу Каона у Горњем Драгачеву⁷: деминутив на *-ișor* од *codru* (< лат. *quadrus*) „шума” (?), уп. у Румунији *Codrișor(ul)*⁸;

— *Камиџора*, каменито брдо на утоку Ибра у Мораву⁹; уп. рум. *Sătmicsoara*, дем. на *-ișor* од сл. основе *kaмен*¹⁰;

— *Корнеј* (*Корњей*, *Карнеј*) на више места¹¹ = лат. *cornetum* „дрењак”,¹² уп. у Румунији *Cornet(ul)*, врло чест топоним¹³;

³³ А. Profous — J. Svoboda, *op. cit.* IV 538, 539. J. Svoboda, *Staročeská osobní jména a naše příjmení*, Praha 1964, 91.

³⁴ Запис у латинској повељи из 1244. К. Јиречек помиња на брдо *Видуша* на ушћу Лашве (*Тривачки џуџеви и рудници Србије и Босне у средњем вијеку*, Зборник Константина Јиречека I, Београд 1959, 242).

¹ Преглед ових влашких топономастичких остатака дајемо углавном по Ј. Цвијић, *Антропогеографски проблеми Балканској Полуострва*, СЕЗ 4, Насеља 1 (1902), СХЛIII; К. Јиречек, *Историја Срба I*, Београд 1911, 87; S. Pușcariu, *Die rumänische Sprache*, Leipzig 1943, 304; I. Popović, *Geschichte der serbokroatischen Sprache*, Wiesbaden 1960, 479; П. Ивић у *Историја српскога народа II*, Београд 1982, 530.

² Ранији облик имена *Мачкай* пружају турски дефтери. Тако чита О. Зиројевић *op. cit.* стр. 30. рукописа, а сада и четири пута Аличић, *op. cit.* I 593, II 407, III 63, 164, у пописима 1525, 1528, 1529/60. и 1572 (в. нап. I 32). (извор наведен у нап. I 32, стр. 30 рукописа), а садашњи је најраније забележен (вероватно не пре XVII века) у Крушевском поменику (С. Новаковић, *Српски поменици XV—XVII века*, Гласник СУД 42 (1875), 138.)

³ Popović, *l. c.*

⁴ Ј. Ердељановић, *Доње Драгачево*, СЕЗ 4, Насеља 1 (1902), 71.

⁵ Цвијић, *l. c.*; Јиречек, *l. c.*; Pușcariu *l. c.*; Popović, *l. c.*; Ивић, *l. c.*

⁶ I. Jordan, *Torontia românească*, București 1963, 456.

⁷ К. Јовановић, *Горње Драгачево*, СЕЗ 11, Насеља 5 (1908), 353, 375.

⁸ Jordan, *op. cit.* 86.

⁹ Ј. Мишковић, *Опис рудничкој округу I*, Гласник СУД 34 (1872), 246, II 41 (1875), 172.

¹⁰ Jordan, *op. cit.* 90.

¹¹ Мишковић 1872, 248, 290; 1875, 128; Ердељановић, *l. c.*; К. Јовановић, *op. cit.* 353.

¹² Цвијић, *l. c.*; Јиречек, *l. c.*; Pușcariu, *l. c.*, уп. и стр. 393; Popović, *l. c.*; Ивић, *l. c.*

¹³ Jordan, *op. cit.* 426.

- *Лорей*, село код Уж. Пожеге¹⁴: *lauretum* „ловорова шума”¹⁵.
- *Грушей*, земљиште у Гучи (Г. Драгачево)¹⁶, уп. у Румунији на више места топоним *Groșet(ul)* од *gros* „пањ”¹⁷;
- *Пријој*, назив земљишта у селу Дљину (Д. Драгачево)¹⁸: рум. *preot* < лат. *praesbyter* (грч. порекла) „поп”¹⁹, уп. у Румунији *Preoșești* (6 пута), *Preutești*²⁰.

Овде нам није намера да се исцрпије бавимо влашким слојем у топонимији тог дела Србије. Навели смо само најупечатљивије примере топонима са поузданом румунском етимологијом и еквивалентима, или блиским паралелама, на тлу саме Румуније, да бисмо предочили постојање влашких топонима у Зап. Србији, јер нам оно даје основу за тумачење једне именске скупине у истој области, имена на *-ей* изведених од словенских назива за врсте дрвећа:

- *Брезей*, заселак у области Златибора²¹: *бреза* „*betula*”;
- *Врбей*, место с њивама у селу Вичи (Г. Драгачево)²²: *врба* „*salix*”;
- *Јелеј*, брдо у селу Кривој Реци (Качер)²³: *јела* „*abies*”;
- *Лијеј*, брдо у селу Козељу (Качер)²⁴: *липа* „*tilia*”.

Напред назначени слој влашких топонима згуснут је у горњем сливу Западне Мораве, са именом *Камиџора* на ушћу Ибра као крајњом источном тачком²⁵. Распоред четири имена на *-ей*, са словенским фитонимом у основи, од Златибора преко Драгачева до Качера, покрива исто подручје, где се упоредо јављају и чисто романска образовања на *-ей*: *Корней*, *Лорей*, *Грушей*. Суфикс *-ей* < *-etъ* у сл. језицима ограничен је на ономатопеје (*лејеј*, *шрејеј* итд.)²⁶ и није подесан за извођење топонима од назива дрвећа. Са друге стране, имамо у истој области топо-

¹⁴ Љ. Павловић, *Ужичка Црна Гора*, СЕЗ 34, Насеља 19 (1925), 111.

¹⁵ Јиречек, *l. c.*; уп. Ердељановић, *l. c.* Име није могло бити дато по биљци ловору, јер она ту не успева, него или је пренето, или је назив примењен на неку сличну биљку тих крајева.

¹⁶ Ердељановић, *op. cit.* 140.

¹⁷ Jordan, *op. cit.* 173.

¹⁸ Ердељановић, *op. cit.* 140.

¹⁹ *Id.* 69; Јиречек, *l. c.*; Pușcariu, *l. c.*; Р. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* III s. v. *prvad.*

²⁰ Jordan, *op. cit.* 173.

²¹ Љ. Ж. Мићић, *Златибор*, СЕЗ 34, Насеља 19 (1925), 463.

²² Јовановић, *op. cit.* 401.

²³ Мишковић, 1875, 186, 188.

²⁴ *Id.* 184.

²⁵ Према народној традицији, име *Камиџора* се у турско доба насељавањем пренело у Подибар под Столове и у Левач (Р. Љ. Павловић, *Подибар и Гокчаница*, СЕЗ 56, Насеља 30 (1948), 351 и нап. 3).

²⁶ Уп. Skok, *Etim. rječn.* I s. v. *-et.*

нине на *-eii* романског порекла, чији се суфикс своди на лат. *-ētum*, који је управо служио за извођење назива шума од фитонима: *cornetum* од *cornus*, *lauretum* од *laurus*. Закључак је недвосмислен: топоними (првобитно другопима: грч. *δρυμός* „шума“ + *δῶμα* „име“) *Брезеи*, *Врбеи*, *Јелеи* и *Лијеи* настали су у двојезичној средини полупословењених Влаха у којој је суфикс *-eii* < *-etum* био још продуктиван, долазећи и на словенске основе у функцији сл. *-ikъ*, *-(j)akъ*, уп. *Врбик*, *Врбак*, *Врбљак* „*salicetum*“. Занимљива је могућност да топоним *Лореи* < *lauretum* стоји у пару са топонимом *Брезјак*: то су имена два засека истог села.²⁷ Притом ову скупину имена каква се, према нашем увиду, другде не јављају, треба посматрати као локалну појаву, за разлику од имена као *Камиџора*, која су такође изведена рум. суфиксом од сл. основе, али се срећу и у Румунији и задиру, по свој прилици, у општерумунско доба.²⁸ Према томе, наша четири имена на *-eii* потичу из мешовитог влашко-словенског говора Влаха у овом делу Србије, насталог у раздобљу које је претходило њиховом потпуном и коначном посрбљењу. Када, не можемо у овом тренутку одређено рећи. Даља истраживања влашког адстрата у топонимији Србије, а особито провера његова постојања у старијим изворима, омогућиће, надамо се, одређеније одговоре.^{28a} Такође, остаје нејасно да ли овамо спадају неколики топоними на *-eia* (*-eio*) у источнијим и јужнијим крајевима:

— *Врбеџа*, село у Грузији²⁹, уп. *Врбеи*;

— *Ребреџа*, брдо и утрина у селу Церју³⁰: *ребро* као топографски термин не чини се својственим топонимији Србије, али је веома често на тлу Румуније, где значи „брдо, падина“: *Rebra*, *Răbro*, *Rebricea*, *Rebricioara*, *Rebrîșoara*.³¹

— *Грошеџа*, забележено 30-тих година XV века *Groxeta*³², данас *Грошеџо*, њива села Драганца³³, уп. горе *Groșet(ul)*, *Грушеи*.

²⁷ Љ. Павловић, *Уж. Црна Гора*, 111.

²⁸ Премда се ова четири дрвета на румунском зову другачије, бреза *mesteacăn*, врба *salcie*, јела *brad*, липа *tei*, ипак на тлу Румуније има доста топонима од јужнослов. *лија*, *врба*, *брџа*, каткада изведених рум. суфиксима, али не и суфиксом *-et*. Уп. Jordan, *op. cit.* 81—82, 99—101, 102—103 и 424 ff.

^{28a} Турски попис 1525. бечежи село *Лијеџи*, свакоме идентично са дан. локалитетом *Лијеџи* (Аличић *op. cit.* I 374). Множински облик подсећа на име села *Лијеџе* у Босни (Imenik mesta) и очитује могућност антропонимског постања (родовски надимак?). Ипак, непрецизност предаје завршетака имена у турским записима, уз данашњи облик оронима и наведена паралелна образовања даје нам, чини се, довољно разлога да останемо при горе изнесеној етимологији.

²⁹ *Рјешник JAZU* s. v.

³⁰ Р. Љ. Павловић, *Подибар и Гокчаница*, 223, 315.

³¹ Jordan, *op. cit.* 37.

³² М. Динић, *Српске земље у средњем веку*, Београд 1978, 116.

³³ А. Урошевић, *Новобрдска Крива Река*, СЕЗ 60, Насеља 32 (1950), 87.

III

ЈЕЛЕН-КАМЕН

„Између реке *Рудничке* и реке *Мајданске*, 16 хватаи на десно од пута кад се путује горе на Рудник, у лепој равни, прича се да је Јерина имала чардак за своје одмарање. Ту, веле, њу је отровао у салати њен син Лазар. И она је ту укопана. На гробу њеном био је камен, 1 хват висок и 4 стопе широк, без записа. Он се звао *Јелен-Камен* а само место на ком је он стојао — *Јеринин Гроб*. Некаки људи, тражећи оставу под њим, ископају га и оборе. Иза тога, Цигани тај камен разлупају на тоциље, и тако сад од њега једва да има један комад у потоку, али се и сад познаје рупа где је он био.”

Овако је М. Ђ. Милићевић¹ пренео оно што се у његово доба памтило о месту *Јелен-камен* и његову имену. Деспотица Јерина Бранковић заиста је умрла 1457. у Руднику, а о месту њене сахране историјски извори ћуте; претпоставци да су један женски и два мушка костура откривени недавно у рушевинама цркве у Славковици посмртни остаци деспота Ђурђа, Јерине и њихова сина деспота Лазара противи се жива и рано забележена традиција да је деспот сахрањен у Кривој Реци.² Ми се овде нећемо бавити разрешавањем те историјске загонетке, него нас занима значење назива *Јелен-камен*, заправо његова првог дела, јер је апелативни део јасан. Обичај у Јабланици да се о Петрову дне сваке године на Петровој гори, на каменом жртвенику, закоље цвећем окићен брав као жртва митском златорогом јелену³ указивао би на могућност култног постања имена *Јелен-камен*, у вези са неким сличним паганским обредом, али према нашем увиду тај култ јелена ограничен је на крајњи исток Србије, а среће се и у Бугарској⁴, док му у Шумадији и западној Србији нема трагова. Са друге стране, јелен се јавља на археолошким споменицима и у предањима овог дела Србије на карактеристичан начин: урезан на надгробне каменове и на рушевине цркава. Ту појаву први је уочио М. Поповић:

¹ *Кнежевина Србија I*, Београд 1876, 343—4.

² Д. Мадас, *Славковица*, Крагујевац 1984, 127—136. На страну што анализе С-14 указују на знатно дубљу старост костију откривених у каменим саркофазима, не може се прихватити да се име Криве Реке, коју већ Лукаревић наводи као место где је деспот Ђурађ сахрањен, некад односило на Славковицу. *Крива Ријека* је изворниши крак Деспотовице на коме су се, у заселку села Мајдана Ђуревцима, у прошлом веку познавали остаци цркве, утврђења и других грађевина и приповедало се да је ту укопан деспот Ђурађ Смедеревац (Милићевић, *op. cit.* 343). Вероватно тој чињеници дугују свој постанак и топоним *Ђур(ћ)евци* и хидроним *Десјојовица*. Село Славковица је далеко одатле, у горњем току Љига, и није тачно, како то Мадас пише (*op. cit.* 128) да му је данашње име скорашњег постања, да га срећемо тек у XVIII веку. Најранији његов помен којим располажемо је из 1528/30. год. (О. Зиројевић, *Цркве и манастири на јодручју Пећке патријаршије до 1683. године*, Београд 1984, 184).

³ Д. Срејовић, *Јелен у нашим народним обичајима*, Гласник Етнографског музеја у Београду 18 (1955) 231—2.

⁴ *Id.* нап. 47 на стр. 237.

„У шуту који се налазио у цркви (манастира Павловца на Космају — А. Л.) и непосредно око ње . . . је нађен и део који је одломљен са унутрашње стране надвратне греде портала. На њему се налази, накнадно урезан, веома рустичан, цртеж јелена (фрагмент откривен у току ископавања 1967, касније нестао са локалитета — нап.). Занимљиво је да се иста претстава јелена налази урезана на плочи часне трпезе манастира у Кастаљану (такође на Космају — А. Л.) и на споменику у Црквини (у Стојнику под Космајем — А. Л.), који означава место смрти деспота Стефана. Вероватно се ради о истовременој појави на сва три међусобно блиска локалитета.”⁵

Ово запажање можемо за сада допунити са још два археолошка и једним легендарним примером. На надгробној плочи Брана Тохолјевића у развалинама цркве Петковице код Страгара урезан је „шематски приказ јелена”. Плоча је из друге фазе сахрањивања на том месту, која би падала у турско доба.⁶ Међу записима угребаним у олтарски живопис катедрале моравичких епископа у Ариљу у XVIII веку, после 1737, када је црква запустела, има неколико примитивних цртежа, међу њима један цртеж јелена.⁷ Коначно, Ј. Мишковић је пре стотинак година забележио овакво објашњење имена брда у Качеру *Јелен*⁸: „на Јелету јелен убио човека, па отуд име; веле да ту на камену има изрезан јелен.”⁹ Не знамо да ли тај камен заиста, и сад, постоји: археолошка екипа која је почетком педесетих година пописала старине овога краја, међу којима и надгробне каменове, није га забележила.¹⁰ На сасвим сличан начин, и са више језичког основа, али без помена неког камена с урезаним јеленом, легенда тумачи име „доста високог брда” у атару села Горње Горевице *Јелен*: „Добило је име отуд што је на том месту ’Јелен’ (sic!) неког човека убио.”¹¹ У истом крају, приказ невестинске капе — смиљевца на старом гробљу у селу Рујчићима свакако је допринео да се за тај локалитет веже познати мотив „сватовског гробља”, на месту где су се наводно двоји сватови срили, потукли и изгинули.¹² Издвојена рука као омиљен мотив стећака дала је повод романтичном предању из шабачке Тамнаве које је Ј. Веселиновић обрадио у приповеци *Ашиков гроб*. Коначно, треба обратити пажњу и на тзв. *Скраси-камен* под средњовековном тврђавом Островицом код Рудника, о којем Мишковић пише

⁵ *Археолошка ископавања у манастиру Павловцима*, Саопштења Републичког завода за заштиту споменика културе СР Србије 13 (1981) 121.

⁶ Д. Мадас, *Црквине „Петковица” код Страгара — археолошка ископавања*, Саопштења Реп. завода 9 (1970) 93—94 и слика бр. 2. *Terminus ante quem* поп за крај прве фазе сахрањивања је 1443. година, којом је једна плоча те фазе датирана (*id.* 15).

⁷ Милка Чанак-Медић, *Свети Ахилије у Ариљу*, Београд 1982, 8—9 и слика V на стр. 15.

⁸ О правој етимологији тог оронима в. напред у II одељку овог рада.

⁹ *Опис рудничкој округу II*, Гласник СУД 41 (1875), 188, нап. 1.

¹⁰ *Археолошки споменици и налазишта у Србији II — Централна Србија*, Београд 1956.

¹¹ Мишковић, *op. cit.* I, ГСУД 34 (1872), 250, нап. 2.

¹² *Id.* II (1875), 188.

следеће: „У подножју Островице извиру два красна извора, и то: на југо-западној страни *Драуи*, кога се вода слива у заграђску реку с десна. Ту је 'скраси камен'. Пре је стајао дупке и једноман био, а сад је преваљен и преломљен. И ту је благо тражено."¹³ Вероватно у овом сложеном називу глагол *скрасиши* има своје основно значење „украсити”, у којем се код нас јавља само у Стулића, а иначе у руском и украјинском¹⁴, дакле „украшен (резбаријама?) камен”.

Из свега изнетог јасно је да је у турско доба, отприлике у XVI—XVIII веку, у овом делу Србије постојао обичај да се, понајпре из неких магијских разлога, на камене споменике и делове опустелих цркава накнадно урезају јелен¹⁵ и да су спомени тог обичаја остали у народном памћењу. Следи логична претпоставка да је јелен био урезан и на камену за који се држало да обележава Јеринин гроб, и да се успомена на то очувала у имену *Јелен-камен*. То би, дакле, била „аглутинативна” сложеница сразмерно скорјег постања, и не треба полазити од старинске синтагме с придевом на *-јъ* у првом делу, отпр. **Jelen-jъ kamъ*, на шта би се, иначе, могло помишљати.¹⁶

IV

ПИЛОПАЋ

Пилопаћ је име брда (косе) у селу Рошцима под Кабларом.¹ Истоветан топоним забележен је 1381. године у старој жупи Хвосну: *Пилопакъ*.² Данас не постоји на терену.³

¹³ *Id.* I (1872), 239, уп. и 322.

¹⁴ *Rječnik JAZU* s. v.

¹⁵ Секундарност ових уреза и њихов примитиван карактер јасно сведоче да посредни нису побуде украшења. Они се не могу довести у непосредну везу са мотивима јелена на стећцима Босне и Херцеговине, као ни на дрвеним надгробницима код Јагод(и)не, где се помињу у XVI веку, јер се у оба случаја ради о примарним украсима. Уп. чланке Мирјане Ђоровић-Љубинковић о некрополама и гробним белезима у Западној Србији (*Археол. сџом. и пал.* I (1953), 169—173) и у Централној Србији (*id.* II (1956), 231—238), где, уосталом, ова појава није забележена.

¹⁶ У сложеницама *Jelendo, jelen-rog* и сл. Скок је склон да претпостави стари придев *jelenji* са *-н* место *-нј* (Р. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* I s. v. *jelen*).

¹ Ј. Мишковић, *Опис Рудничкој округу* II, Гласник СУД 41 (1875), 150, 264.

² Повеља кнеза Лазара руском манастиру Пантелејмону на Св. Гори. Синтагма над Пилопакъ понавља се два пута у омеђењу Спасове цркве код манастира Студенице Хвостанске. Из формулације у повељи излазило би да је исто име стајало и у даровницама ранијих времена: . . . приложихъ цркъвѣ Спасовѣ ѡ Хвоснѣ коњ митрополие хвостънское, съ всѣм џо имъ пише ѡ хрисоволихъ крала прѣжде бивъшихъ, џо си е дрѣжала цркъвовѣ тази . . . Словом к у српској писмености тог доба бележи се и глас *ћ*, упореди у продужетку истог текста съ ѡвокиемъ = с овоџијем. (Гласник СУД 24 (1868), 257).

³ Уп. М. Пешикан, *Исторјиска топонимија Подримља* II, Ономатолошки прилози 2 (1981), 57 (где су наведени убицирани међници Спасове цркве) и 41, 54, где је транскрибовано *Пилопак*.

Већ као први утисак намеће се да име звучи грчки. Завршетак *-aћ* сазвучан је суфиксу новогрчког порекла (*-άκης*), који долази код апелатива и личних имена.⁴ Са друге стране, *Пило-* могло би се свести на најчешћи почетни елемент грчких личних имена *Φιλο-*. Међутим, у грчкој антропонимији нисмо нашли име из којег би се дао извести овај топоним.⁵ Ипак, почетна слутња усмерила је наше истраживање у добром правцу. Вероватан предлогак имена *Πιλοῦαћ* нашли смо у средњовековној топонимији Цариграда. Реч је о топониму *Φιλοπάτιον*. Предео тога имена био је делимично обухваћен градским зидовима; стога се разликује спољашњи и унутрашњи Филопатиј, а среће се и множина *τὰ Φιλοπάτια*. Пошумљен и настањен дивљачи, Филопатиј је служио као излетиште и ловиште царској породици, која је у њему и унутар и изван бедема имала своје летњиковце. Стога се од средине IX века ово место помиње у византијској историји као поприште значајних догађаја.⁶

Гласовна сводљивост срп. *Πιλοῦαћ* на *Φιλοπάτιον* потпуна је, и при дужини имена тешко да може бити случајна: *φ > њ*, као у *Φίλιππος > Пилиј*, *Στέφανος > Сидејан* итд., *τι > иј > ћ*. Теже је објаснити како се тај цариградски топоним поновио два пута у Србији, далеко од грчког језичког подручја.

Жанен за ово име наводи да му је етимологија непозната,⁷ али проф. др Љиљана Црепајац, која је као рецензент прочитала овај рад у рукопису, мисли да је оно сложено од *φίλο-* и основе глагола *πατέω* „газити”, те би значило отпр. „место погодно за шетњу”. То решење изгледа ми прихватљиво. *Φιλοπάτιον* би, дакле, био грчки назив за шеталиште, који су у српској средини могли надети неком пределу одговарајућих својстава Грци монаси. Могуће је, међутим, и да су Срби познаваоци Цариграда за које је тамошњи Филопатиј био појам угодног шумовитог кутка за лов и излете пренели ово име, и не осећајући му изворно значење, на слична места у Србији, као што се у најновије време управо имена паркова радо преносе, те нпр. у Београду имамо *Хајд-џарк*, а у Љубљани *Тиволи*.⁸ И ова друга могућност упућује на близину монашких средишта. Што се тиче Студенице Хвостанске, ту не само да се од Светог Саве налазило митрополијско седиште, међу чијим се монасима у сва времена могло, бесумње, наћи добрих познавалаца престонице источног хришћанства, него има основа и претпоставка да је управо на том месту

⁴ Уп. Р. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* I s. v. *-ać*.

⁵ W. Pape — G. E. Benseler, *Wörterbuch der griechischen Eigenamen*, Braunschweig 1875; Dornseiff, F., Hansen, B., *Reverse-lexicon of Greek Proper-names — Rückläufiges Wörterbuch der Griechischen Eigenamen*, Chicago 1978.

⁶ R. Janin, *Constantinople byzantine*, Paris 1964, 143—4, 411, 453—4.

⁷ *Op. cit.* 411, 454.

⁸ Само име *Цариград* коришћено је да изрази лепоту и величину неког места, како то сведоче прича о постанку имена брда *Цариград* код манастира Троноше (СЕЗ 88, Насеља 41 (1975), 212) и песма која Ужице назива малим Цариградом.

била смештена византијска дијецеза Хвосно коју је цар Василије II обновио 1019. године.⁹ Што се тиче Пилопаћа у Рошцима, могао је своје име добити и независно од хвостанског, а није искључена могућност да је оно пренето из старог Хвосна у некој од сеоба турског времена; подаци о пореклу породица тог села, којима располажемо, не пружају поткрепе таквом нагађању, али је, можда, од значаја општа констатација да су „данашње породице доводци појединих калуђера из разних крајева”.¹⁰ Наиме, планине Овчар и Каблар су у турско доба бројем манастира заслужиле назив „српске Свете Горе”. У истом селу Рошцима име једног потока, *Ђурила*, своди се на грчко лично име *Κόριλλος*.¹¹

Aleksandar Loma

AUS DER TOPONYMIE SERBIENS

I

Dem Worte *vigled* < **vy-ględz*, in dem P. Ivić „den letzten Rest des ehemaligen Gebrauchs des Präfixes *vy-* in den štok. Mundarten” erblickt hat (Die Welt der Slaven I (1956) S. 146—7), fügt der Autor noch ein Beispiel aus derselben Gegend Nordwestserbiens hinzu. Es handelt sich um die Benennung *vidan* „Quelle”, die nur als Quellename in fünf Fällen erhalten ist. Aller Wahrscheinlichkeit nach stellt das Wort *vidan* < **vy-dzbnz* eine Parallelbildung zum gleichbedeutenden skr. *izdan* < **jъz-dъbnъ* dar.

II

Das Nebeneinander, im oberen Flußgebiet der West-Morava, mancher Ortsnamen rumänischer Herkunft, dazwischen auch zwei mit dem Suffix *-et* < lat. *-etum* gebildeten: *Kornet* < *cornetum* und *Loret* < *laurētum* einerseits, und der fünf Bildungen auf *-ef*, denen die slavischen Baumnamen

⁹ В. Кораћ, *Студеница Хвостанска*, Београд 1976, 138. („Подаци за историју Студенице Хвостанске” на стр. 137—143). Занимљиво је да аутор ороним *Синајско брдо* на топографској карти, око 12 km ваздушном линијом североисточно од манастира схвата као „један од примера преношења места неке радње из Библије или живота неког светитеља на подручје у близини монашког средишта” (*id.* 11).

¹⁰ Љ. Павловић, *Ужичка Црна Гора*, СЕЗ 34, Насеља 19 (1925), 104.

¹¹ Уп. *Ђурилово њоље* у Конавлима (Skok, *Етим. рјечн.* I s. v. *Cirilo*). Од првобитног хидронима **Ђурило* изведена је множина *Ђурила* н. пл. као збирни назив за поједина имања уз тај поток. Слично сам у селу Пауни код Ваљева 1978. забележио да се њива уз поток *Раковиц* зове *Раковици*. Уп. и генитив *Коурила* = *Ђурила* у Мирослављеву јеванђељу.

zugrundeliegen: *Brez-et: brěza* „Birke“, *Vrb-et: vrba* „Weide“, *Lip-et: lipa* „Linde“, *Jel-et: jela*: „Tanne“ andererseits, spiegelt die ehemalige Slavisierung der mittelalterlichen Walachen wider.

III

Jelen-kamen „Hirschstein“ hieß ein um die Mitte des XIX Jahrhunderts zerbrochener Megalith in der Nähe der alten Burg Rudnik, der nach einer volkstümlichen Tradition am Grab der Despotin Irene (Jerinin grob) stände. Es war, in denselben Gegenden Serbiens während der türkischen Herrschaft, der Gebrauch, daß man in die steirnen Denkmäler und in die Ruinen der alten Kirchen einen Hirsch nachträglich, vielleicht aus magischen Gründen, einritzte. Es liegt nahe, daß der Name *Jelen-kamen* als Erinnerung an eine solche, in den Stein eingegrabene Hirschzeichnung zu deuten ist.

IV

Der Parkname *φιλοπάτιον* im Mittelalter aus Konstantinopel in Serbien als *Pilopać* übergetragen worden.